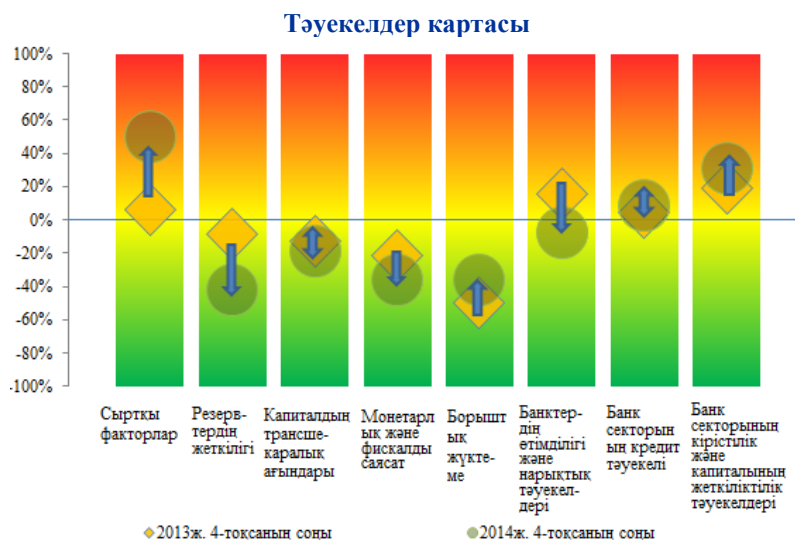

I. Негізгі қорытындылар

1. Сыртқы ортаның жай-күйі Қазақстан Республикасындағы қаржылық тұрақтылықты айқындайтын негізгі фактор болды. Ірі сауда әріптесі және Кеден одағы мен Бірыңғай экономикалық кеңістіктің қатысушысы – Ресей Федерациясынан туындаған, оған қарсы енгізілген санкциялармен, Ресей рублі бағамының айтарлықтай ауытқуымен және тұтастай алғанда Ресей экономикасындағы экономикалық ахуалдың нашарлауымен байланысты тәуекелдер мұнайдың әлемдік бағасының күрт әрі көлемді төмендеуімен күшейді.

Сонымен қатар Ресей Орталық Банкінің рубльдің айырбастау бағамының өзгермелі еркін режимін енгізуі және мұнайдың әлемдік бағасының салыстырмалы түрде төмен болуы Қазақстан экономикасы мен қаржы секторы жұмыс істейтін жаңа ұзақмерзімді шындық болуда.

2. Қазақстанның экономикалық өсуі 2014 жылы соңғы 5 жылда ең төменгі деңгейде қалыптасты, ал 2015 жылға арналған күтулер оның одан әрі баяулауымен байланысты. Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы басқа елдердің аясында Қазақстан неғұрлым жоғары көрсеткіштерді көрсетуде, соған қарамастан, іс жүзінде барлық өсім қызметтер өндірісімен қамтамасыз етіледі, ал тауарлар өндірісінің ЖІӨ-нің өсіміне үлесі ЕАЭО бойынша әріптестермен салыстырғанда мардымсыз болып қалуда.

Экономиканың өсуін кәсіпорындардың меншікті қаражаты және мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен қаржыландыру моделі сақталуда. Ұлттық қорды пайдалану көлемінің кеңеюіне қарамастан, оның қаражатын жұмсаудың консервативті тәсілі бюджет қағидаларының¹ болуымен қамтамасыз етіледі, сондай-ақ қордың активтерін абсолютті көрсеткіш бойынша да, номиналды ЖІӨ-ге қатысы бойынша да ұлғайтуға мүмкіндік береді. Соның нәтижесінде ҚРҰБ мен Үкіметтің белсенді түрдегі қарсы циклдік саясаты 2014 жылы резервтердің жеткіліктілігімен байланысты тәуекелдердің, сондай-ақ фискалдық және монетарлық саясат тәуекелдерінің айтарлықтай төмендеуіне әкелді.

Шығыстар тұрғысынан алғанда өткен жылы ЖІӨ-нің өсу моделі ауысты. Үй шаруашылықтарын тұтынудың орнына өткен жылдары ЖІӨ-нің өсуіне теріс үлес қосқан таза экспорт факторы алдыңғы қатарға шықты. Тұтынушылық кредиттеуді шектеу жөніндегі шаралар, ҚРҰБ-ның бағамдық саясатына қатысты күтулер өз рөлін ойнады. Нәтижесінде Қазақстан экономикасы 2015 жылы тұтынушылық сұраныстың 2014 жылдың соңында халықтың Ресей валютасының қарқынды құнсыздануына және баға деңгейінде туындаған айырмаға байланысты Ресей тауарларын, оның ішінде Ресей Федерациясының аумағында тұтынуға қысқамерзімді ауысуымен байланысты салыстырмалы түрдегі шамадан тыс болуы жағдайында жұмыс істейтін болады.

¹ 2011 жылдан бастап республикалық бюджетке кепілдік берілген трансферт абсолютті мәнде 8 млрд. АҚШ доллары мөлшерінде белгіленген. Бұл ретте республикалық бюджетке белгіленген кепілдік берілген трансферт мөлшері экономикадағы жағдайға байланысты 15%-ға дейін азаю немесе ұлғаю жағына қарай түзетілуі мүмкін.

3. 2014 жылдың екінші жартысында байқалған Ресей рублінің құнсыздануын және мұнайдың әлемдік бағасының түсуін 2014 жылғы ақпанда жүргізілген теңгені бағамдық түзетуден болған оң әсер аздап өтеді. Аяқталған жылдың қорытындысы бойынша төлем балансының ағымдағы шоты оң болып қалыптасты. Туындаған Ресей тауарлары бағасының бәсекеге қабілеттілігі белгілі бір дәрежеде 2015 жылдың бірінші жартысында байқалған рубльдің қарқынды нығаюымен және Ресей Федерациясындағы инфляциялық қысымның өсуімен өтелуі мүмкін.

Сонымен қатар төлем балансы үшін тәуекелдер сақталуда, ал оларды барынша азайту жөніндегі шаралар мен экономиканың өсуін экономикадағы белгісіздіктің жоғары болуы жағдайында ұстап тұру ағымдағы экономикалық саясаттың негізгі міндеттері болып табылады. Бұл ретте бағам саясаты ішкі сұранысқа, халықтың және мемлекеттің инвестициялық және тұтыну шығыстарына қолдау көрсету жөніндегі шаралар кешенінің бір бөлігі болып табылады.

4. Өткен жыл мемлекеттің банктердің кредиттік белсенділігіне қолдау көрсету жөніндегі үдемелі рөлімен сипатталды. Өңдеуші өнеркәсіптегі ШОБ-ны кредиттеуге Ұлттық қордан қаражат бөлінді. БЖЗҚ банктердің ұзақмерзімді қаржы құралдарына зейнетақы активтерін белсенді түрде салды. Сонымен қатар банктердің кредиттік мүмкіндіктерін кеңейту үшін жағдайлар қалыптастыру, атап айтқанда, ішкі нарықта тартылған қаражатты сыртқы активтерге орналастыру талаптарын қатаңдату жөнінде де, жекелеген бағыттарды, атап айтқанда, тұтынушылық кредиттеуді шамадан тыс кредиттеуді шектеу жөнінде де реттеу шаралары қабылданды.

Тұтастай алғанда 2014 жылы банктердің жаңа қарыздар беру бөлігіндегі кредиттік белсенділігі айтарлықтай көтерілді – 2013 жылғы 15,2%-бен салыстырғанда 27%. Бұл ретте өсуді мемлекеттен қолдау алған банктердің барлық тобы да, қажетті ресурсты дербес тартқан банктер де қамтамасыз етті. Несие портфелін, оның ішінде өтімділігі жоғары басқа активтерді жинақтау іс жүзінде теңбе-тең жүзеге асырылды.

Соған қарамастан, әлсіз банктер мен жеке және шетелдік капиталдың инвестициялық белсенділігінің төмен болуы аясында мемлекеттің экономиканы қаржыландырудағы рөлі мемлекеттің қолдауын экономика субъектілерінің меншікті қаражатымен біртіндеп ауыстыруға мүмкіндік беретін өнімділікті арттыру, сол сияқты экономикалық ресурстар мен қуаттарды жинақтауды қамтамасыз етуінде.

5. Банктердің жұмыс істемейтін қарыздарды белсенді түрде есептен шығаруы олардың деңгейінің соңғы бес жылдағы ең төменгі мәні 23,5%-ға² дейін (2014 жылғы сәуірдегі ең жоғарғы мәнмен салыстырғанда төмендеу 10 п.т. құрады) айтарлықтай төмендеуіне әкеп соқты. Заңнамада салық салу бөлігіндегі жеңілдіктермен қатар ҚРҰБ-ның реттеуші және қадағалау шаралары – шекті мәндерді белгілеу (несие портфельдің тиісінше 2014 жылдың және 2015 жылдың соңындағы 15% және 10%-ы)³, тиімділіктің тұрақты мониторингі және кредит портфелін сауықтыруға бағытталған, қабылданған шаралар бойынша банктердің есеп беруі жұмыс істемейтін қарыздарды белсенді түрде есептен шығаруға себеп болды. Сонымен қатар жұмыс істемейтін қарыздардың «ескі» портфелінің төмендеуі төлеу мерзімі 90 күннен асатын, сол сияқты 90 күнге дейінгі диапазондағы жаңа проблемалық қарыздардың жинақталуымен қатар жүреді, бұл жақын болашақта жұмыс істемейтін қарыздар деңгейіне қысым жасауы мүмкін.

Бұл жағдай банктердегі кредит тәуекелін басқару сапасының жақсартуды талап ететінін, ал проблемалық активтерді басқару мен есептен шығару жөніндегі заңнамалық мүмкіндіктер одан әрі жетілдіруді, оның ішінде оларды тұрақты негізде енгізуді талап ететінін білдіреді.

² 2015 жылғы 1 шілдеде банктердің жұмыс істемейтін қарыздары несие портфелінің 10%-н құрады.

³ Шекті мәндерден асып кету қайта ұйымдастыру үстіндегі банктер бойынша байқалды – «Казкоммерцбанк» АҚ мен «БТА Банк» АҚ арасындағы активтер мен міндеттемелерді бірізгілікте айырбастау жөніндегі операция, сондай-ақ «Альянс Банк» АҚ, «Темірбанк» АҚ және «Forte Bank» АҚ-тың бірігуі

6. Ақпан айындағы «салымшылардың қашуы» жеке тұлғалар салымдарының теріс ақпарат әсерінен тұрақсыздығының жоғары деңгейін көрсетіп қана қоймай, салымшылардың жағдайға қарай іс-қимыл жасауға дайын екендігін көрсетті. Өткен жылдардың Қаржылық тұрақтылығы туралы есептерде жасалған банктерде артық өтімділіктің жоқ екендігі туралы қорытындылар тағы да бір рет расталды. Соның нәтижесінде күйзеліс кезеңінде банктердің өтімділігінде туындаған қиыншылықтар ҚРҰБ-дан тартылған қарыздар есебінен өтелді.

Банк салымдарына баламаның болмауы депозиттерді оларға қарсы ақпараттық шабуылдар болмаған банктердің пайдасына қайта бөлуге әкеп соқты. Сонымен қатар жеке тұлғалар депозиттерінің жалпы көлемі 2014 жылы теңге бағамын түзету әсерін есептегеннің өзінде ұлғайды.

Инвестициялық тартымдылықтың сақталғанына қарамастан, жылжымайтын мүлік нарығы да үй шаруашылықтарының шектеулі тобы үшін ғана қолжетімді болуын жалғастыруда және ел халқының көпшілігі үшін жинақталған ақшаны салу бағыты бола алмайды. Тұрғын үй құны бағасының жоғары болуына, сондай-ақ оны сатып алу үшін қаржы ресурстары құнының жоғары болуына байланысты банк депозиттеріне балама ретінде жылжымайтын мүлікті аздаған адамдар ғана пайдалана алады.

7. Банктердің валюталық кредиттеріне сұраныстың төмен болуы аясында шетел валютасындағы салымдарды ауыстыру салдарынан міндеттемелердің долларлануының артуы банктердің валюталық позицияны басқару кезіндегі мүмкіндіктерін төмендетті. Осы жағдайда Қазақстан экономикасының нақты секторын кредиттеуді жүзеге асыру үшін банктерге теңгемен өтімділік беруге бағытталған, ҚРҰБ жүргізген ұзақмерзімді валюталық-пайыздық СВОП операцияларын банктер валюталық тәуекелдерді хеджирлеу құралы ретінде пайдаланды. ҚРҰБ-мен ұзақмерзімді СВОП операциялары бойынша берешекті валюталық позицияны уақытша кеңейту жағдайында өтеу қажеттілігі банктер алдында қысқа баланстық валюталық позицияны төмендету мақсатында активтер мен міндеттемелерді басқару жөнінде жаңа міндеттер қояды.

8. Қазақстанның қаржы нарығы 2014 жылы операциялар көлемінің де, түрлі қаржы құралдары бойынша мөлшерлемелер мен кірістіліктің де жоғары деңгейдегі құбылмалылығымен сипатталды, соның аясында экономикалық агенттердің операциялық қажеттілігімен негізделмеген нарыққа қатысушылардың алып-сатарлық әрекетінің күшеюі үшін жағдайлар қалыптасты. Экономикалық агенттердің қаражатын шетел валютасына ауыстыруға деген жалпы ұмтылысы халықтың және корпоративтік сектордың қаражаттарын долларландыруды жалғастыруында байқалды. Сонымен қатар стресс кезеңдерінде нарыққа қатысушылар шетел валютасын кері ауыстырудың орнына қарыз операцияларын жүргізуді жөн көрді, ал ҚРҰБ кредитор ретінде болды.

Қаржы нарығына қатысушылар ресурстарының оның ақша сегментінде шоғырлануы оның басқа сегменттерінің дамуына теріс әсер етті.

9. Өзгерістерге шұғыл ден қою, тәуекелдерді бағалау және оларды барабар бақылау мен құқықтық қызмет көрсету жолымен басқару ҚРҰБ-ның реттеу саласындағы міндеті болып табылады.

Қазақстан нарығында әлемнің көптеген елдерінде қолданылатын, халыққа қаржылық қызметтерді ресми емес түрде жеткізушілер беретін «жалақыға дейінгі» сомасы жағынан үлкен емес қысқамерзімді және ұзақмерзімді кредиттердің жаңа түрі жандануда. Қазіргі уақытта қызметтің бұл түрі Қазақстанда кеңінен тарай қоймаған, алайда кредиттік тәуекелдерді бағалау және, мүмкін, шектеу мақсатында тұрақты мониторинг жүргізуді талап етеді.

Базель III стандарттарына көшу ҚРҰБ-ның реттеу саясатының маңызды бағыты болуын жалғастыруда. 2015 жылдың басынан бері банктердің капиталы бойынша Қазақстанның қаржылық тұрақтылығы туралы есеп, 2014 жылғы желтоқсан

халықаралық стандарттарға сәйкес келетін талаптар күшіне енді. 2014 жылы LCR өтімділігінің нормативі бойынша жүргізілген бағалау және алынған нәтижелер бұл көрсеткішті Қазақстан практикасына енгізуді нормативтік қамтамасыз ету бойынша одан әрі жұмыс жүргізуге мүмкіндік береді. Кредиттік және нарықтық тәуекелдерді стресс-тестілеумен қатар қаржы секторындағы немесе жеке қаржы институтындағы ахуалдың жағымсыз дамуы жағдайында міндеттемелерді орындау мүмкіндігін неғұрлым нақты әрі кешенді бағалауға мүмкіндік беретін ҚРҰБ-ның банк секторының өтімділігін стресс-тестілеу әдіснамасын қалыптастыруы негізгі элемент болады. Оған қоса банктің жеке тәуекел саласына сәйкес қадағалау процесі шеңберіндегі стресс-тестілеу нәтижелерін есепке алудың тәсілдерін әзірлеу жөніндегі жұмыс жалғасатын болады.

Аталған реттеуші бастамалар ҚРҰБ-ның макропруденциялық реттеу жүйесін одан әрі дамыту және күшейту жөніндегі жұмысының кеңірек бағытының элементтерінен тұрады, бұл қазіргі уақытта көптеген елдердің орталық банктері үшін өзекті болып табылады. Бұл ретте ҚРҰБ енгізетін макропруденциялық құралдардың сипаты жүйелік тәуекелдер мен әрбір нақты жағдайдағы әлеуетті қауіптің ерекшелігі ескеріле отырып айқындалады.

10. ЕАЭО құрумен, алда ДСҰ-ға кірумен көрінетін интеграциялық процестердің күшеюі алдағы 2020 жылдан кейінгі «қаржы» шекараларын ашу қарсаңында отандық қаржы секторының бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыруды талап етеді. Осыған байланысты 2014 жылы Қазақстан Республикасының қаржы секторын дамытудың 2030 жылға дейінгі даму тұжырымдамасы әзірленіп, қабылданды, оның мақсаты экономикадағы ресурстарды ең үздік халықаралық стандарттар негізінде қайта бөлуде қаржы секторының тиімділігін арттыру болып табылады. Құжат реттеу саласындағы әлемнің ең үздік практикасын енгізуді, қаржы секторының қаржылық мүмкіндіктерін арттыру мақсатында оны шоғырландыруды, қаржылық қызметтердің қолжетімділігін және қаржылық қызметтерді тұтынушылардың қаржылық сауаттылығын арттыруды, сондай-ақ бірқатар басқа да мәселелерді көздейді.

Ұзақмерзімді технологиялық қауіптерді еңсеру үшін қажетті архитектураны қалыптастыру бөлек ден қоюды қажет етеді. Қазіргі уақытта халықтың іскерлік белсенділігінің төмендеуі және елде экономикалық өсу қарқынының баяулауы банктерді банктік қызметтерді көрсету бөлігінде, оның ішінде төлем инфрақұрылымын дамыту мәселелерінде жаңа шешім қабылдау жолдарын іздестіруге ынталандырады. Банктер белсенді түрде есеп айырысуды жүзеге асырудың инновациялық әдістерін қарастырып, енгізуде. Тұтастай алғанда банк қоғамдастығы бұрынғысынша нарықтың түрлі субъектілері арасындағы өзара есеп айырысу процестерін жылдамдатуға мүмкіндік беретін жаңа технологияларды сынақтан өткізіп, енгізудің экспериментальді алаңының рөлін ойнауда.

11. ЕАЭО-ны құру заңнаманы, оның ішінде қаржы нарығы саласындағы заңнамасын үйлестіру арқылы экономикалық ықпалдасуды тереңдетуді болжайды. 2025 жылға қарай ортақ қаржы нарығын құру және мүше мемлекеттердің⁴ қаржы нарықтарына кемсітушіліксіз қол жеткізуді қамтамасыз ету жоспарланып отыр. Капиталдың елдер арасында еркін қозғалысы қаржы нарығындағы қазақстандық банктер өз жағдайын бір мемлекет шегінде дербес бағаламай, ЕАЭО-ға мүше мемлекеттер банктерінің күшті және әлсіз жақтарын назарға ала отырып бағалайтын бәсекелестікті күшейтуге ықпал ететін болады.

Қазақстанның ел тұрғысынан тәуекел деңгейінің салыстырмалы түрде алғанда төмен деңгейі, мемлекеттің капиталға қатысуы тұрғысынан алғанда қаржы нарығының айтарлықтай бәсекелес болуы және осымен байланысты жеке капиталы бар орташа

⁴ XVI бөлім. Қаржы нарықтарын реттеу. Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарт (Астана қаласында 29.05.2014 ж. қол қойылды) (23.12.2014 жылғы өзгерістерімен 10.10.2014 жылғы редакция)

банктер рөлінің ұлғаюы, сондай-ақ жағымсыз оқиғалар болған жағдайда туындаған тәуекелдерді сiңiруге мүмкіндік беретін банк секторын капиталдандырудың үлкендігі ЕАЭО-ға мүше басқа мемлекеттермен салыстырғанда Қазақстанның банк секторының басты бәсекелестік артықшылығы болып табылады.

Ресей мен Беларусьте мемлекеттің немесе шетелдік капиталдың қатысуы банк секторы балансының құрылымын, сондай-ақ тәуекелге деген тәбет деңгейін айқындайды. Қазақстанның неғұрлым бәсекелес нарығы банктерді кіріс әкелетін активтер мен қызметіне қолдау көрсету үшін қажетті өтімді құралдар арасында оңтайлы арақатынасты табуға итермелейді. Өз кезегінде, қорландырудың балама көздерінің болмауына байланысты қазақстандық банктердің клиенттерден тартылған қаражатқа тәуелділігі жоғары.

Аздап қысқарғанына қарамастан жұмыс істемейтін қарыздар үлесінің жоғары болуы қазақстандық ірі банктерге Ресей мен Беларусь банктеріне қарағанда өзгермелі конъюнктураға жылдам ден қоюға мүмкіндік бермейді.

Банктік және қаржылық қызметтердің Қазақстан экономикасына кіру деңгейінің өте төмен болуы тағы бір негізгі кемшілік болып қалуда, ол, өз кезегінде, көрсетілетін қызметтер көлемін өсіре отырып, бірізгі сан жағынан да, қызметтер сапасын қамтамасыз етіп, оларды көрсету үшін заманауи технологияларды енгізе отырып қарқынды да дамуына мүмкіндік береді.

Қазақстан қаржы секторының әлеуетін толыққанды іске асыру және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін активтер сапасының мәселесін реттеу, қорландыру базасының орнықтылығын арттыру, Базель III стандарттарына, қаржы нарығындағы басқа халықаралық стандарттарға өтуді және қаржы ұйымдарының активтер мен капиталдың рентабельділігін ұлғайтуға бағытталған бизнес-стратегияларын жетілдіруді қамтамасыз ету қажет.